

דף שבועי

בס"ד

פרשת עקב, תשפ"ב, מספר 1483

"וְזָכַרְתָּ אֶת כָּל הַדֶּרֶךְ": על זיכרון המדבר והחיים בארץ

שוכל שפט

אַרְבָּעִים שָׁנָה" (שם:ד), התורה מציינת את הלקח שיש להפיק מהסיפור: "וַיִּדְעַתָּ עִם לְבָבְךָ כִּי כָּאֲשֶׁר יִיָּסֵר אִישׁ אֶת בְּנוֹ ה' אֶל־לֵהֲיֶיךָ מִיִּסְרֶךָ" (שם:ה). אמנם, במקרה הזה לא ברור כל כך כיצד הלקח מתקשר לשמלה שלא בלתה ולרגלים שלא בצקו. הרי אין מדובר כאן בייסורים, אלא דווקא בניסי ה' המצמצמים אותם. לכן נראה לפרש, שהייסורים הם עצם ההליכה הממושכת במדבר, וייסורי המסע במדבר, כפי שאומר הפסוק, הם כמו אב המייסר את בנו; ייסורים שאינם מזיקים לבן אלא באים לחנך אותו, לרומם אותו ובסופו של דבר לחזק אותו.

המסע במדבר מלווה בניסים כמו השמלה שלא בלתה והרגלים שלא בצקו, כדי שלא ייווצר שום נזק לעם ישראל במהלך המסע, אלא רק קושי נפשי שגורם בסופו של דבר להתעלות.¹ אולם, אם אכן נועד המסע במדבר לעורר בנו את התובנות הללו, מדוע לא נלמד הלקח? מדוע אורבת סכנת השכחה לבני ישראל בהיכנסם לארץ? וכיצד ההיזכרות, הקלושה הרבה יותר מחוויית הנס עצמו, יכולה לתת מענה לסכנה של השכחה?

כדי לענות על השאלות הללו נפנה לדבריו של רבי אברהם בן הרמב"ם, המבחין בספרו "המספיק לעובדי ה'" בין שתי דרגות של ביטחון בה'.² הדרגה הגבוהה יותר של הנביאים ותלמידיהם הצדיקים הישרים דורשת אמונה בניסים הסותרים את חוקי הטבע, ואילו הדרגה הנמוכה יותר של כלל שומרי הדת דורשת אמונה ביכולת ה' לכוון את האירועים בעולם, המתנהל בדרך הטבע, לפי רצונו. הדרגה הגבוהה יותר של הביטחון מתקיימת אצל הנביאים רק במקרה של השראה נבואית. במקרים אחרים הם מועדים ליפול אל הפחד הטבעי והספק (כפי שאירע ליעקב בפגישתו עם עשיו).³ היוצא מן הכלל הוא עם ישראל במדבר שחי בהוויה ניסית,

בפרשתנו התורה מדגישה את החשיבות של זיכרון המסע במדבר עבור קיום המצוות בארץ. לאחר שהתורה מצווה בדברים ח' לזכור את "כָּל הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכְךָ ה' אֶל־לֵהֲיֶיךָ זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּמִדְבָּר" (דב' ח:ב), ומונה את הרעב שסבלו ואת אכילת המן, את השמלה שלא בלתה והרגליים שלא בצקו (שם:ג-ד), היא מציינת בבירור את המסקנה המעשית מהזיכרונות הללו: "וְשָׁמַרְתָּ אֶת מִצְוֹת ה' אֶל־לֵהֲיֶיךָ לְלַכֵּת בְּדַרְכָיו וּלְיִרְאָה אֹתוֹ" (שם:ה).

בהמשך הפרק התורה תולה את עזיבת המצוות בשכחת ה': "הַשְּׁמֵר לְךָ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה' אֶל־לֵהֲיֶיךָ לְבַלְתִּי שְׁמֵר מִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְחֻקֹּתָיו" (שם:יא), אך כפי שמוסבר בפסוקים הבאים, שכחה זו נובעת משכחת הניסים והנפלאות שעשה ה' במדבר: "וְיָרֵם לְבָבְךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת ה' אֶל־לֵהֲיֶיךָ הַמוֹצִיאֲךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים. הַמוֹלִיכְךָ בְּמִדְבָּר הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא נְחֹשׁ שָׂרָף וְעַקְרָב וְצִמְאוֹן אֲשֶׁר אִין מִים הַמוֹצִיא לְךָ מִים מִצּוֹר הַחֲלָמִישׁ... וְאָמַרְתָּ בְּלִבְבְּךָ כֹּחִי וְעֹצְמִי יָדִי עָשָׂה לִי אֶת הַחֵיל הַזֶּה" (שם:יד-יז). כלומר, שכחת נפלאות ה' במדבר גורמת לשכחת ה' בארץ ישראל, ומובילה למסקנה שכל השפע והברכה תלויים במעשי האדם.

התורה מצביעה לא רק על הקשר שבין זיכרון המסע במדבר לבין קיום המצוות בארץ, אלא מבארת גם את הלקח שיש להפיק ממאפיינים שונים של המסע במדבר. כך, למשל, התורה אומרת על העינוי, הרעב ואכילת המן: "וַיַּעֲנֶךָ וַיִּרְעַבְךָ וַיֹּאכַלְךָ אֶת הַמָּן אֲשֶׁר לֹא יָדַעְתָּ וְלֹא יָדָעוּן אֲבֹתֶיךָ לְמַעַן הוֹדִיעֲךָ כִּי לֹא עָל הַלֶּחֶם לִבְדוֹ יַחֲיֶה הָאָדָם כִּי עַל כָּל מוֹצֵא פִי ה' יַחֲיֶה הָאָדָם" (שם:ג). כלומר, חוויית העינוי והרעב במדבר וכנגדה הירידה הניסית של המן מהשמייים אמורים להשריש את האמונה שפרנסת האדם תלויה בישועת ה'. גם בפסוקים הבאים, שבהם מסופר ש"שָׁמַלְתָּךְ לֹא בְלָתָה מַעְלִיד וְרָגַלְךָ לֹא בְצַקָּה זֶה

1 השוו את דברי הנצי"ב, פירוש העמק דבר לדב' ח:ה (מהדורת י' ומ"י קופרמן, עמ' קנב).
2 רבי אברהם בן הרמב"ם, המספיק לעובדי ה', ירושלים תשכ"ה, עמ' עו-עט ופ-פב.
3 שם, עמ' עו-עז.

* ד"ר שובל שפט, מרצה בפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר-אילן.

הטבע, הרי שבארץ ישראל רוב האנשים צריכים להאמין רק ביכולתו של ה' להנהיג את העולם באמצעות הנסיבות הטבעיות.

לכן, הביטחון בה' שרכשו בני ישראל במדבר אינו רלוונטי במידה רבה לחיים בארץ ישראל. גם אם למדו מהמון לסמוך על כך שה' הוא המאכיל והמפרנס, הרי זה חלק מהביטחון בהנהגה הניסית של ה' במדבר, והוא אינו רלוונטי לחיים בארץ ישראל. בהיכנסם לארץ, להנהגה טבעית, היו בני ישראל יכולים לטעות ולחשוב שהלקחים שנלמדו במדבר אינם שייכים למציאות החיים בארץ ישראל, ושהכול תלוי בכוחם ובעוצם ידם. לכן נדרשת היזכרות במסע במדבר, אך ההיזכרות איננה שחזור פשוט של חוויות המדבר, אלא הפקת לקחים מניסיון העבר והתאמתם להווה, לחיים תחת הנהגת ה' בדרך הטבע בארץ ישראל. למשל, אכילת המן במדבר אינה מלמדת שצריך לסמוך על ניסי ה' החורגים מדרך הטבע כמו במדבר, אלא ש'לא על הלקח לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם'. כלומר, כפי שה' האכיל אותנו לחם במדבר, הוא מאכיל אותנו לחם גם בארץ ישראל; לא העבודה החומרית של הוצאת לחם מן הארץ היא המפרנסת, אלא רצון ה' הוא המפרנס והמאכיל. כך גם באשר לשמלה שלא בלתה והרגליים שלא בצקו. הלקח איננו שיד ה' לא תקצר והוא יכול לדאוג לכל צורכנו במדבר, אלא ש"כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מִיִּסְרְךָ". כלומר, כפי שה' דאג לעם ישראל בלכתו במדבר כאב לבנו, כך גם תהיה השגחת ה' עלינו בארץ, והייסורים שהוא יביא עלינו לא נועדו להזיק לנו, אלא לגדל ולרומם אותנו.

אחד המאפיינים הבולטים של הפרשנות היהודית לדורותיה היא ההבנה שהסיפור ההיסטורי אינו אלא משאב שיש להתאימו לצורכי הזמן הזה. לא חוויותיהם של דור המדבר עצמן חשובות, אלא מה נוכל אנו ללמוד מהם לדורנו. זהו סודה של ההיזכרות וזהו כוחה.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

והיה מצופה ממנו לרכוש את המעלה הזאת של הביטחון בניסים החורגים מדרך הטבע. חידושו של רבי אברהם בן הרמב"ם הוא שהאדם נדון במידת הביטחון לפי הדרגה שהוא נמצא בה:⁴

הווי אומר כל התולה תקוותו בניסים בלבד ללא התכשרות נאותה, ללא התגלות, ללא הרגשה א-להית לאמיתה ללא סייעתא דשמיא, הריהו מתאווה למה שאיננו מתאים לו וחוטא בחוצפה המביאה לידי חילול השם, ואין ספק שיבוא על עונשו. וכן להיפך, מי שבטחונו לוקה בחסר למרות שה' יתעלה העלהו למדרגה כזאת, הריהו ראוי לעונש ולחרון אף ה' כמו שנתחייבו דור המדבר מהיות צבאות ה' אשר גאלם ממצרים בניסים ובנפלאות והוליתם במדבר במסע כה מופלא ושמר עליהם שמירה מעולה – עמוד הענן ועמוד האש שהיו להם מורי דרך והענן שהגן עליהם והמן למאכלם והמים הזורמים מצור החלמיש למשקם... והשכינה היתה שורה ביניהם כמו שנאמר "אֲשֶׁר עִיַן בְּעֵיַן נִרְאָה אֶתָּה ה'" (במ' יד:יד), ומשה איש הביניים להם, שואלים אותו שאלה והוא אומר: "עָמְדוּ וְאֶשְׁמְעָה מִה יִצְוֶה ה' לָכֶם" (במ' ט:ח). הווי אומר אם יחסר הביטחון לאנשים כאלה הרי זו אשמה חמורה שבחמורות.

כלומר, הדרגה הגבוהה שהגיעו אליה בני ישראל במדבר, מבחינת הנוכחות הא-לוהית והניסים הגלויים שחוו, חייבה אותם גם לדרגה גבוהה של ביטחון בה'. הם היו צריכים לסמוך על ניסים גדולים שלא כדרך הטבע, וכשלא עשו זאת, כמו בסיפור המרגלים או כשהתלוננו על חיסרון של אכילה ושתייה, הם נענשו בחומרה. לעומת זאת, מי שחי חיים רגילים לפי דרך הטבע ואינו חווה השראת שכינה וניסים גלויים, אסור לו להתיימר להגיע לדרגת הביטחון של בני ישראל ביציאת מצרים, ולסמוך על ניסים החורגים מדרך הטבע. עליו לסגל לעצמו את הביטחון הראוי למדרגתו. כלומר, להאמין ביכולת ה' להנהיג את העולם גם במסגרת האילוצים הטבעיים.

לאור דברי רבי אברהם בן הרמב"ם נוכל להסביר מדוע ארבה סכנת השכחה ללקחים שנלמדו מהמסע במדבר, ומדוע נזקקו בני ישראל להיזכרות מחודשת. כפי שלמדנו מדברי רבי אברהם בן הרמב"ם, הביטחון בה' הנדרש במדבר, והביטחון בה' הנדרש בארץ ישראל, שיש בה הנהגה טבעית, שונה לגמרי. בעוד שבמדבר נדרש העם להאמין ולסמוך על ניסים החורגים מדרך